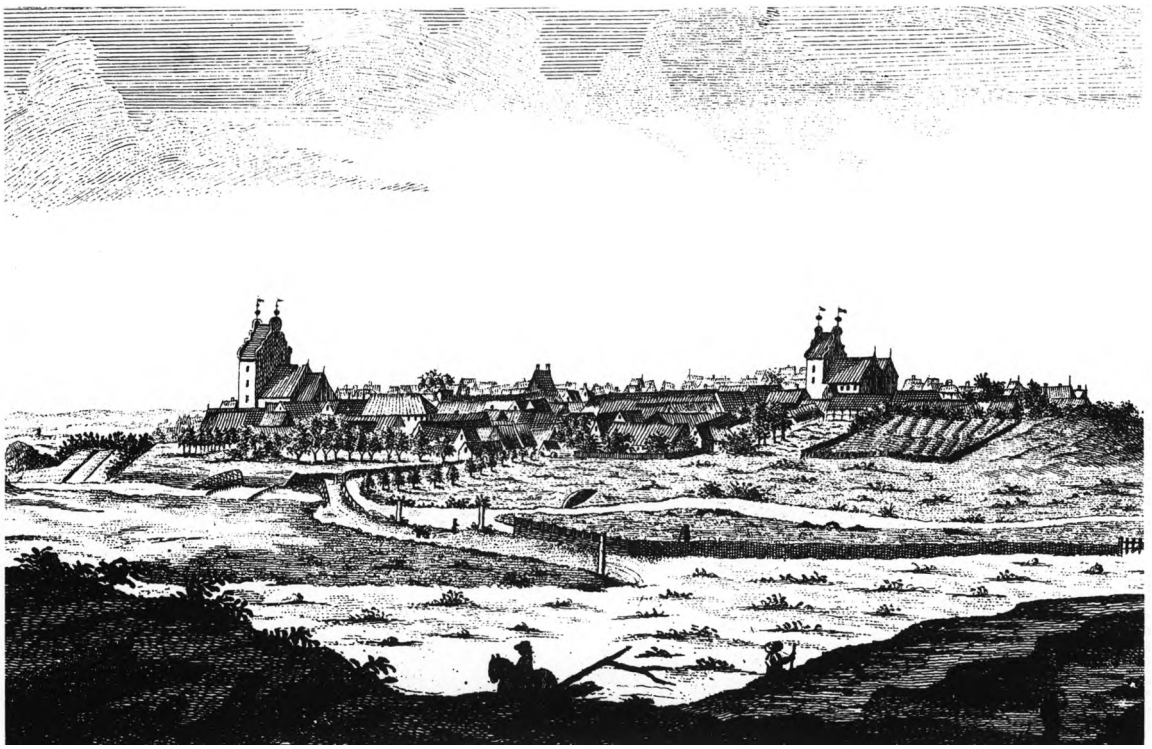

Fig. 1. Varde o. 1760, set fra sydøst med Varde å i forgrunden. Til venstre S. Jacobi kirke, til højre S. Nikolaj. Efter Danske Atlas. — *Varde um 1760, von Südosten gesehen, mit dem Flüßchen Varde Å im Vordergrund. Links die Sankt-Jacobi-Kirche, rechts Sankt-Nikolaj.*

KIRKERNE I VARDE

DEUTSCHES RESÜMEE S. 967

Varde by er opstået som en handelsplads ved nordsiden af et vadested over den brede å. Her havde landtrafikken forholdsvis let passage, og stedet kunne anløbes af små skibe fra Vesterhavet.[1] I 1100'rne nævnes en kongelig ombudsmand, bryden Eskild Ebbesen, og kong Valdemars jordebog opregner blandt krongodset kongsgården »Warwith med tilliggende«. Senere kendes voldstedet Vardehus i engene sydvest for byen.[2] Denne betegnes 1234[3] blot som en »flække« (latin: oppidum), men gav ikke desto mindre navn til det store syssel, omfattende de tre Horne herreder, samt Skast, Malt og Gørding herreder.

Stedets bymæssige karakter bevidnes i Valdemarstiden af de to sognekirker, *S. Jacobi* og *S. Nikolaj,* eller, som de også kaldtes, Store kirke og Lille kirke.[4] I kirkelisten i Ribe Oldemoder (midten af 1300'rne) takseredes de til henholdsvis 8 og 6 skilling.

Efter reformationen beholdt byen begge sine kirker, uagtet der 1537 og 1551[5] var planer om at nedbryde S. Nikolaj kirke. Fra 1731[6] havde kirkerne dog fælles præst. Først 1809 blev S. Nikolaj sogn nedlagt og menigheden henvist til S. Jacobi kirke, der blev udvidet og ombygget. Opretholdelsen af to kirker, hvor andre småbyer nøjedes med én, skyldes formodentlig

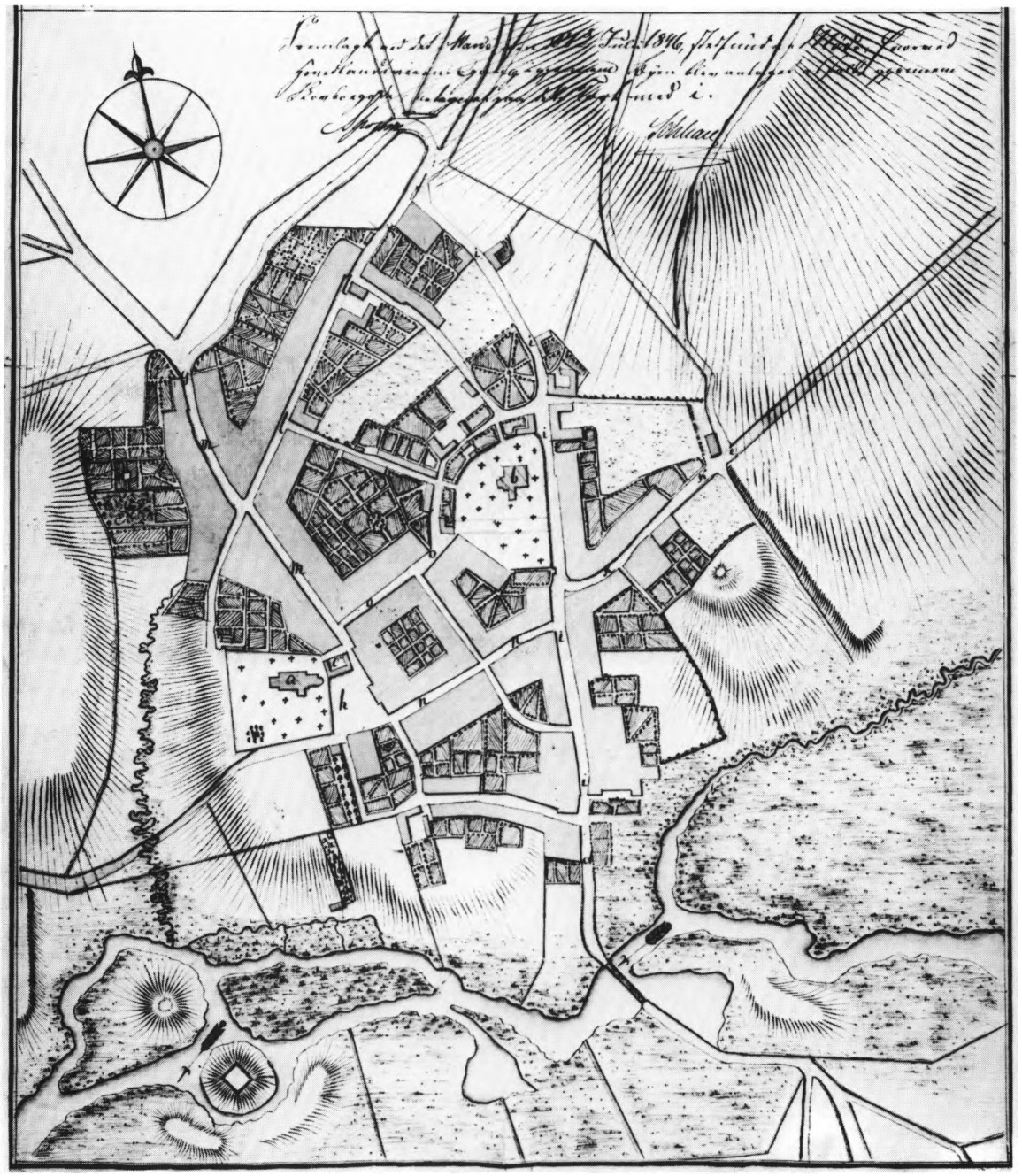

Fig. 2. Varde 1797 med de to kirker, S. Jacobi (a) og S. Nikolaj (b). Sogneskellet (s. 867) fulgte en linie fra Vesterport (g) over torvet (h) med rådhuset (c) til Østerport (e) gennem Vestergade (m), Kræmmergade (n) og Østergade (k). Kortet angiver endvidere Sønderport (d), Nørreport (f), Skovbogade (Storegade) (i), Nørregade (l) og Smedegade (o). Syd for Sønderport ses broen over Varde å og vest herfor, på en holm i åen, voldstedet Vardehus. Kort i Vejdirektoratet, Rigsarkivet. — *Varde 1797 mit den beiden Kirchen, der Sankt-Jacobi-Kirche (a) und der Sankt-Nikolaj-Kirche (b). Die Kirchspielgrenze folgte einer Linie vom Westtor (g) über den Marktplatz (h) mit dem Rathaus (c) zum Osttor (e) durch die Vestergade (m), Kræmmergade (n) und die Østergade (k). Der Plan zeigt ferner das Südtor (d), das Nordtor (f), die Skovbogade (Storegade) (i), Nørregade (l) und Smedegade (o). Südlich des Südtors sieht man die Brücke über die Varde Å und westlich davon, auf einer Insel im Flüßchen, die Stelle, wo die Burg Vardehus lag.*

Fig. 3. Markedsdag på torvet foran S. Jacobi kirke. Brorson fot. o. 1900. Det kongelige Bibliotek. — *Markttag auf dem Marktplatz vor der Sankt-Jacobi-Kirche.*

en vis økonomisk blomstring i reformationsårhundredet samt tilstedeværelsen af de to *landsogne.* »Der er så mange udenbys boende bønder, at de mesten kan gøre den ene menighed komplet«, hedder det 1746.[7] Byen bevarede længe et landligt præg. Engene gav rig græsning, og rundt om købstaden og dens haver lå en stor bymark, afgrænset af åbent hedeland. Under gudstjenesten sad købstadsfolkene side om side med beboerne fra de omgivende landsbyer, der gennem tienden ydede gode bidrag til kirkernes vedligeholdelse. Tienden var så betydelig, at der i modsætning til andre købstæder ikke betaltes stolestadepenge. Bønderne i Mejls og Nørre Frisvad hørte til S. Nikolaj sogn, mens beboerne i Orten, Blaksmark, Sdr. Frisvad og Gellerup samt herregården Lunderup og Rosengård hørte til S. Jacobi.[8]

Sogneskellet fra tiden før S. Nikolaj kirkes nedlæggelse kan rekonstrueres på grundlag af kirkernes stolestaderegistre 1784[9] (sml. fig. 2). Skellet fulgte en linie fra Vesterport over torvet til Østerport, gennem Hospitalsgade, Vestergade, Kræmmergade og Østergade, således at byens sydvestre halvdel søgte S. Jacobi kirke, den nordøstre S. Nikolaj.

Byen strakte sig i middelalderen længere mod sydvest, indtil to ulykkelige brande, 1551 og 1590, ødelagde den vestre bydel.[10] S. Jacobi kirke kom derved til at ligge i byens udkant med frit udsyn over markerne. Sognepræsten beklagede 1593[11] – nok noget overdrevent – at størsteparten af hans brandlidte sognebørn var flyttet til S. Nikolaj sogn.

Begge kirker ramtes af branden 1551, der navnlig synes at have voldt skade i S. Jacobi, hvis østende igen blev antændt ved bybranden 1590. Brandene og deres betydning for kirkerne nævnes gentagne gange i præsternes indberetninger i 16-1700'rne. 1754 skriver provst W. Fabricius til Thura: »Ved disse hændelser er nok de gamle monumenter, som har været i

disse kirker og bleven ødelagte. Derfor og de ældste ting, som findes i disse kirker, er anskaffet efter den store ildebrand anno 1551, som opskriften på klokkerne etc. viser, undtagen dåbskarret (i S. Jacobi)«.[12]

NOTER

[1] Under udgravningen af S. Nikolaj kirkes tomt 1981-82 fremkom to frisiske mønter fra 1100'rne (sml. s. 944).

[2] Carl Lindberg Nielsen: Varde Bys Historie, Varde 1942, s. 9ff.

[3] DiplDan. 1 rk. VI, nr. 182.

[4] Således betegnet på vejkortet 1797 (fig. 2).

[5] Sml. den historiske indledning til S. Nikolaj kirke, s. 943 og 949 f.

[6] RA DaKanc., Jy. reg. 24. aug. 1731.

[7] De Jessenske Relationer 1746, udg. af H. K. Kristensen, ÅrbRibe XXII, 1982, s. 233-45.

[8] Præsteindberetninger til Ole Worm, udg. af Frank Jørgensen, I, 1970, s. 214.

[9] LA Vib. Varde kirkeinspektionsarkiv. Stolestaderegistre 1710-1857 (C 629.3).

[10] Lindberg Nielsen (jfr. note 2) s. 203.

[11] KancBrevb. 16. febr. 1593. Allerede 10. jan. 1554 var det dog blevet pålagt S.Jacobi sogns indbyggere at søge deres rette kirke og ikke S. Nikolaj.

[12] KglBibl. Håndskriftsaml. Langebeks ekscerpter, 4° nr. 48.

Redigeret af Niels Jørgen Poulsen.